

טבת התשפ"א
דצמבר 2020

סא"ל יצחק (צוניה) גסקו
דמות מפתח בהקמת מודיעין התקשורת של הש"י ערב הקמת המדינה
מוביל נושא הקשר הטלפוני בשירות הקשר במלחמת העצמאות
יעל גסקו, אל"ם (בדימוס) דניאל רוזן, יוסי דגן

מבוא

יצחק גסקו התנדב לשרת ב'הגנה' בשנת 1938, שירת במשטרת היישובים העבריים, התגייס לצבא הבריטי עם תחילת מלחמת העולם, שירת ביחידת תותחנים ואחרי כן בבריגדה היהודית, השתחרר מהצבא הבריטי בשנת 1946 והצטרף ל'הגנה' בירושלים, שם שירת בתפקידים שונים, ובין היתר במחלקה הטכנית של הש"י (שירות הידיעות). בשלהי שנת 1947 עבר לשירות הקשר.

פעילותו עבור שרות הידיעות (ש"י) של ההגנה בהקמת תשתית מודיעין התקשורת הייתה בלעדית וחיונית. תשתית זו איפשרה לכוון בירושלים ובערים אחרות מעקב האזנה רצוף ומהימן אחר פעילות הבריטים והכוחות הערביים בתקופה שקדמה למלחמת העצמאות ובמהלכה. המודיעין החיוני שהופק באמצעים אלו תרם תרומה חיונית להכרעת קרבות (כגון קרבות קטמון, משמר העמק, טבריה) ולהישגים רבים נוספים. חלקו המכריע והבלתי ידוע של יצחק גסקו בפעילות חשאית זו, שהייתה אחד ממכפילי הכוח של הישוב בראשית המלחמה ובהמשכה, מובא כאן בהרחבה.

בשלהי שנת 1947 עבר לשירות הקשר, לתפקיד המדריך הארצי לטלפון, ובהמשך מונה לקצין הטלפונים הארצי, תפקיד אותו ביצע במשך תקופות קשות במלחמת העצמאות, עד נובמבר 1948. הקשר הטלפוני, שליצחק הייתה תרומה חשובה לקיומו ולהצלחתו, היה קשר עיקרי של צה"ל במלחמה.

מאמר זה נכתב ביוזמת יוסי דגן (חוקר תולדות מודיעין התקשורת וקצין מורשת (מתנדב) ביחידה 8200), במשותף עם אל"ם (בדימוס) דניאל רוזן (מוותיקי חיל הקשר והתקשוב) ויעל גסקו (כלתו של יצחק).

רקע אישי, עלייה ארצה והשתלבות בארץ

יצחק (צוניה) גסקו נולד בעיר קובל שברוסיה (כיום אוקראינה) ב־6 בדצמבר 1908 למשפחה ציונית. האב דוד, דיבר, כתב וקרא עברית וחלמו היה שכל המשפחה תחיה בארץ ישראל.

ילדותו עברה בצל מלחמת העולם הראשונה, בריחה והסתתרות. המשפחה חזרה לקובל בתום המלחמה ויצחק הצטרף לתנועת הצופים היהודים בה שמע רבות על ציונות וארץ ישראל. הסביבה בה חי הייתה נגועה באנטישמיות, ולא אחת מצא את עצמו בקטטות על רקע זה, לעיתים גם נפצע, אבל לא ויתר למקללים.

את אשתו, נטליה (טניה), הכיר בעת לימודיהם בבית הספר. עם סיום הלימודים נסעה טניה לפראג, ללימודי רוקחות, ויצחק גויס לשירות חובה של שנה וחצי בצבא הפולני, וכצעיר חסון, גבוה ובריא, גויס ליחידת העילית של הצבא הפולני, לחיל הפרשים. לאחר שנה של שירות הסתבך בקטטה עם קצין פולני על רקע אנטישמיות, ערק, חצה את הגבול לגרמניה וחיפש דרך לעלות לארץ ישראל. הוא הצליח להשיג אשרת תייר, ובסוף שנת 1929, לאחר המאורעות, הגיע לארץ. כאן הצטרף אל אחיו הבכור, זאב (וובה), שהגיע לארץ בשנת 1925 ללימודי הנדסת בנין בטכניון שנפתח בחיפה.

בתחילת דרכו בארץ עבד יצחק כשנתיים בפרדסים בחדרה, כמו עולים חדשים רבים. בביקור אצל חבר בים המלח התרשם מאוד והחליט להישאר, ועבד שם בתנאים קשים מאוד, בהפסקות, עד מלחמת העולם השנייה.

בשנת 1934, לאחר סיום לימודיה בפראג, הגיעה טניה לארץ והם נישאו בירושלים. בכורם, יגאל, נולד באפריל 1938.

בשנת 1935 עבר, עם כמה מחבריו, לעבוד בנמל חיפה יחד עם הסוורים היהודים שהגיעו מסלוניקי, כדי ליכבוש עבודה עברית. זו הייתה שנה קשה מאוד, שנה של עבודת פרך. עם תחילת מאורעות 1936 חזר לים המלח.

הצטרפותו ל'הגנה' ושיבוש שידור פרסום הספר הלבן

במקביל התנדב לשירות ב'הגנה'. סיים קורס מ"כ, קורס מ"מ, והיה מפקד סביבת ירושלים. עם תחילת המאורעות קיבל הוראה להתגייס למשטרת הישובים העבריים. ביחידה זו היו כולם יהודים, למעט הקצינים הבריטיים. יצחק היה רס"ל גדוד 1, שהוצב בסביבות ירושלים – מנווה יעקב ועטרות עד מוצא, קריית ענבים והר"טוב.

ב-17 במאי 1939, יום פרסום 'הספר הלבן' בידי ממשלת בריטניה, ניתק כוח של 'הגנה' בפיקודו של יצחק גסקו את הטור העילי בין ירושלים לתחנת השידור ברמאללה, כדי לשבש את פרסום הידיעה. הניתוק בוצע במהלך השידור בו הודיע הנציב העליון הרולד מקמייקל על הגבלת העלייה וצמצום אפשרות רכישת אדמות בידי יהודים. השידור בוצע לבסוף לאחר מספר שעות מתחנת השידור ברמאללה, אך הדבר הביא למבוכה גדולה:

"הפגיעה בשופרו הרשמי של השלטון, שעה שהנציב יושב באולפן, הייתה צורבת. אחד מטכנאי האולפן, שהייה עד ראייה ושמיעה לניתוק השידור, אמר שהניצחון הגדול ביותר היה מראה פניו של הנציב הנבוך."¹

על המבצע סיפר יצחק כי קיבל פקודה מיעקב פת, מפקד העיר ירושלים מטעם ההגנה, להביא לדחיית ההכרזה על הספר הלבן לפחות ב-24 שעות. הוא החליט לנצל את מעמדו כלובש מדים ולפעול בסיוע שני נוטרים נוספים – בוריס גרבובסקי שהיה נוטר בקלנדיה ונוטר נוסף. יום לפני הפעולה הוא דיווח על יציאה למארב כדי להימנע מבדיקות במחסומים, והעביר משורייני שהיה ברשותו לנווה יעקב. למחרת

¹ איזי מן, קול ישראל מירושלים 1948–2008, מדינה מאחורי המיקרופון, דפוס פרינטיב, ירושלים 2008, עמ' 49.

חזר לנווה יעקב במכוניתו הפרטית עם כלים וסולמות, עבר למשוריין וכשלושה ארבעה ק"מ אחרי עטרות הם חתכו את כל קווי הטלפון. כדי להסתיר את הפעילות הוא דיווח על חזרה ממארב, בייס יריות וחזר לירושלים. למרות זאת, החשד נפל עליו, הוא נתבקש להודות במעשה אך בהעדר הוכחות הוא לא הודה אך התפטר כעבור זמן קצר.²

מיכה לוז מהמושב עטרות השלים את סיפורו התמציתי של יצחק:

"כמקום הפעולה נבחר עמוד טלפון בכביש ירושלים ומאללה, כ-4 ק"מ מעטרות ליד ה'חרייב' [אזור מחסום ארם דהיום]. בשעות אחר הצהריים הגיעו אנשי המשמר הנע לעטרות וגייסו לפעולה את בוריס גרובובסקי, איש ה'הגנה', טכנאי טלפונים אשר שהה בעטרות עם קבוצת ה'גרמנים' [צעירים שעלו מגרמניה במסגרת עליית הנוער ולמדו את מקצוע הסתתות ועבודת האבן]. בהגיעם למקום המיועד, ברדת החשיכה, טיפס הבחור על העמוד וחיבר מכשיר טלפון אל החוטים המתאימים. בהגיע שעת השידור טיפס שנית על העמוד וכשהנציב הודיע: 'בשם הוד מלכותו'... ניתק הבחור את הקו ואחד הבחורים שידר: 'עם ישראל מכריז מלחמה על הספר הלבן, דוחה בשאט נפש את התנכלות ממשלת הוד מלכותו לעלייה ולמפעל הציוני'.³

במאי 1940, לאחר שפרצה מלחמת העולם השנייה, התגייס יצחק לצבא הבריטי על אף שהיה כבר נשוי ואב לילד. הוא הוצב בחיל התותחנים המלכותי, ביחידת נ"מ שפרסה בנמל חיפה. בשנת 1942 עברה היחידה לקפריסין, ומשם הצטרפה היחידה לבריגדה היהודית, כחלק מגדוד התותחנים, ולחמה באיטליה נגד הגרמנים והאיטלקים.

בתום המלחמה עבר יצחק דרך גרמניה לצרפת, ומשם לבלגיה. שם פגש נערה יהודייה יתומה, ניצולת שואה, קטועת רגל, והביא אותה לארץ. הנערה אומצה ע"י המשפחה, ולימים נישאה והקימה משפחה משלה. בשנת 1946 חזר הביתה ובאוגוסט 1947 נולדו למשפחה תאומים, בן ובת.

הקמת תשתית ההאזנות לוועדת אונסקו"פ

עם חזרתו ארצה התנדב שוב ל'הגנה' בירושלים, שם ביצע תפקידים שונים,⁴ בין היתר עבור המחלקה הטכנית של מנגנון הש"י. כדי לאפשר לו למלא את תפקידו ולנוע בדרכים גם בתקופות עוצר הוא נרשם כקבלן אזרחי לקניית עודפי הצבא הבריטי.

אחת ממשימותיו הייתה התחברות לקווי טלפון של אנשי השלטון הבריטי וראשי הציבור הערבי, כדי שהש"י, שרות הידיעות של ההגנה, יוכל לדלות מהם מידע מודיעיני אמין ואותנטי.

היכולות בתחום זה בלטו במבצע ההאזנה לוועדת אונסקו"פ ביוני 1947. הוועדה מונתה בידי העצרת הכללית של האו"ם במאי 1947 כדי להמליץ על פתרון עתידי לבעיית ארץ ישראל, וחבריה הגיעו לארץ

² יצחק גסקו, עדות 3927, ארכיון תולדות ה'הגנה' (להלן: **את"ה**), 29 במרץ 1959.

³ רות דנון, **עטרות: מושב ראשון בהרי יהודה**, הוצאת אריאל, ירושלים, תשע"ז–2007, עמ' 147.

⁴ בקשה להכרה בזכות ענידת 'אות' ההגנה' בחתימתו של יצחק, אפריל 1958.

ביוני 1947. הש"י פעל כדי לספק מידע על דיוניה, ובראשות חיים הרצוג הוקם מערך איסוף נרחב שכלל גם האזנות לחברי הוועדה ולדיוניה. עוד קודם להגעת הוועדה לירושלים, בהנחית יצחק גסקו, ובעזרת עובדים יהודים במרכזיה העירונית בראשותו של המהנדס שלמה מאי (שהיה גם איש מפקדת סניף הש"י בירושלים ושמש כקצין תקשורת – האזנה וסיכול האזנה),⁵ ואוסקר אגוזי (שהיה ממונה על כל עבודות הטלפונים) הותקנה האזנה לטלפונים של חברי הוועדה במקומות מגוריהם. באחת הדירות בשכונת קטמון הוקמה תחנת האזנה – מעין רכזת טלפון קטנה שלידה עבד צוות דוברי אנגלית ברציפות 24 שעות ביממה במהלך ששת שבועות שהות הוועדה בארץ. במהלך פעילות זו יצחק גסקו כמעט נתפס: באחד הימים כשיצא מהדירה ועימו סיכומי האזנה עצר אותו סרג'נט בריטי שחקר אותו. יצחק התעשת וסיפר על רומן עם אישה שמתגוררת בבניין. למזלו, אסתר פלדמן, אשת סגן מפקד המחוז שהתחנה הוקמה בדירתו, השקיפה באותו רגע מן החלון ויצחק הצביע עליה כאליבי וכך שוחרר לדרכו.

הקמת תשתית ההאזנה לתקשורת טלפונית עבור הש"י

בקיץ 1947, לאחר הניסיון שנצבר, הוזמן יצחק לישיבה במשרד הש"י ברחוב גורדון בת"א בהשתתפות ראשי מחוזות הש"י – איסר הראל במרכז, לוי אברהמי בצפון ובנימין ג'יבלי בדרום, וכולם דרשו הפעלת האזנות במחוזות. הוחלט שההאזנות תהיינה קודם כל בירושלים ('ארנבת' – ראה להלן), ומשם הוא נקרא לחיפה שם אורגנה רשת של כמה נקודות האזנה בדירות בכרמל לתקשורת בין סוריה ולבנון לירושלים. רשתות נוספות, במרכזיות בעפולה ובטבריה, איפשרו התרעה ומעקב על פעילות כוחות צבא ההצלה של קאוקג'י, בין היתר בקרב משמר העמק ואחרים בצפון.

התשתית איפשרה לש"י להאזין גם לקווי טלפון משטרתיים שמהם ניתן היה ללמוד על התקפות ערביות על שיירות בכבישים שונים, על זהות הנפגעים, ועל פעילות כוחות החילוץ של המשטרה אם התקיימה (לדוגמה שיירת נבי דניאל). בטבריה אורגנה רשת שבה האזינו לכל השיחות של מפקדי טבריה, ולדברי יצחק: "טבריה נכנעה הודות לכך שאברהם ז"ל, אופטיק ואנכי העברנו אישית את החומר".⁶

לצורך משימות אלו הפעיל עובדים יהודים של מחלקת הדואר והטלגרף של ממשלת המנדט, מהנדסים וטכנאים. ראוי לציון במיוחד הוא ניתוב 30 קווי טלפון בכבל טלפוני תת-קרקעי רבי-זוגי מהמרכזיה בבניין הדואר ברחוב יפו בירושלים למרתף בנין הסוכנות, שם האזינו אנשי הש"י ליעדים המודיעיניים בכל רחבי העיר – ערבים, בריטים, אנשי כנסיות, מחתרות, קונסוליות זרות ועוד. רשת ההאזנה רחבת היקף זו, שכונתה 'ארנבת', הניבה מידע רב על הפעילות הבריטית והערבית בירושלים, ובין היתר איפשרה למחלקה הערבית של הש"י בירושלים, בפיקודו של יצחק נבון (לימים – נשיא המדינה), האזנה שוטפת ורצופה למפקדות הערביות העיקריות בעיר ובסביבתה, מעקב אחר שיחות ההנהגה הערבית עם בכיריה בארץ ובחו"ל ובכללם המופתי, מעקב אחר הקרבות בגוש עציון ואף הכרעת קרבות חשובים בידיעות שנקלטו ודווחו בזמן אמת כמו קרב קטמון, תפיסת מחנה אלנבי ועוד.

⁵ אסא לפן, הש"י, משרד הבטחון ההוצאה לאור, 1997, עמ' 190.

⁶ יצחק גסקו, עדות מס' 192.001, את"ה. אופטיק הוא כנראה מפקד העיר יהודה אופטובסקי. אברהם הוא כנראה אברהם ריקלין שפיקד על העיר העתיקה בטבריה.

יצחק נבון, ראש הש"י הערבי בירושלים בתקופה שקדמה למלחמת העצמאות, כתב על תרומתו של יצחק:

"עם פרוץ הקרבות... המודיעים חששו להגיע לפגישות. כך החלה התקופה השנייה בפעילותנו ובמהלכה אספנו את המידע המודיעיני בעיקר מציתות, האזנה לטלפונים של המפקדות הערביות. האזנו לחילופי תשדורות בכמה מפקדות במקביל, דבר שהתאפשר הודות לכישוריו הטכניים היוצאים מן הכלל של המהנדס שלנו, עולה מרוסיה בשם גסקו. האזנות אלו היו חיוניות במהלך המלחמה".⁷

תרומתו של אחיו – זאב גסקו

פרסום פועלו של יצחק גסקו הינה גם הזדמנות להעלות את פועלו של אחיו הבוגר, זאב גסקו, שעסק אף הוא בפעילויות ההאזנה של הש"י בירושלים. תרומתו הידועה היא ההאזנה לדיוני וועדת פיל בשנת 1936. כמהנדס במחלקת העבודות הציבוריות של ממשלת המנדט, הוא יזם אותה והביא להתקנת מיקרופונים במקום עבודת הוועדה במלון פאלאס (כיום: ולדורף-אסטוריה) שנותבו לבניין הסוכנות בירושלים.

קצין טלפונים ארצי בשירות הקשר במלחמת העצמאות

בשלהי שנת 1947 עבר יצחק למטה שירות הקשר, ושירת כמדריך הראשי לטלפון ובהמשך כקצין הטלפונים הארצי (קט"א) במטה שירות הקשר. הוא היה הראשון ששירת בתפקיד מרכזי זה, אותו ביצע במשך רוב תקופת מלחמת העצמאות.⁸

עם הקמת המדינה היה הקשר הקווי (העגה הצבאית לקווי הטלפון שסופקו בידי מחלקת הדואר, הטלפון, הטלגרף והרדיו) מרכיב חיוני וחשוב במערכת הקשר הצבאית, במיוחד במפקדות נייחות, במוצבים ובמערכים ארגוניים ולוגיסטיים. הקשר הקווי התבצע באמצעות תשתיות דלות, 'ירושה' ממחלקת הדואר והמברקה של פלשתינה (א"י) בממשלת המנדט, שהופעלו חלקם בידי שירות הקשר וחלקם בידי מחלקת הדואר, הטלפון, הטלגרף והרדיו במשרד התחבורה של מדינת ישראל הצעירה. בהובלתו של יצחק הוקמה מערכת טלפונית מקיפה שענתה לצרכי כל גורמי ה'הגנה', שהפך לצבא הגנה לישראל ב'26 במאי 1948. השימוש בה היה קשר בסיסי וחשוב עבור שירות הקשר.

הקשיים בהקמת הקשר הטלפוני היו גדולים: כבר בשלבים הראשונים של מלחמת העצמאות, בשלהי שנת 1947, ניזוקה תשתית התקשורת בצורה אנושה ושותקה חלקית. צומתי תמסורת בין-עירונית חשובים (רמלה, יפו, בית דגן, נצרת) היו בידי הערבים, ועברו לידינו רק בתום 'קרבות עשרת הימים', בין ההפוגה הראשונה וההפוגה השנייה (9 עד 18 יולי 1948). הקשר הבין-עירוני הופסק, ולא ניתן היה להתקשר מתל אביב לחיפה או לירושלים, מחיפה לגליל ולעמק הירדן, למושבות הדרום, מתל אביב

⁷ יצחק נבון, כל הדרך – אוטוביוגרפיה, הוצאת כתר, 2015, עמ' 51, 55.

⁸ ארכיון גבי שריג: תיק משירות הקשר לחיל הקשר, תיק מלחמת העצמאות והקמת ח"י"ק 1848-1950, העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב.

לחולון, בת ים ומקוה ישראל. שיתוף הפעולה ההדוק והחיובי בין שירות הקשר/חיל קשר ובין מחלקת הדואר, הטלפון, הטלגרף והרדיו במשרד התחבורה איפשר שיקום מהיר של המערכת במהלך ההפוגה השנייה, עת אורגן דרג החזית וצה"ל נערך למבצעי ההכרעה.

בנובמבר 1948, לאחר הפיכת שירות הקשר לחיל הקשר, הוא קודם לתפקיד מפקד בסיס החיל. במסגרת תפקידו הקים את בסיס חיל הקשר, ליד מחנה מטכ"ל של היום.

במצעד צה"ל ביולי 1949 הוביל את חוליית דגל חיל הקשר, שכללה ששה דגלנים.

בשנת 1950 עבר למפקדת פיקוד הנ"מ שהיה אז בהקמה, לתפקיד קצין שירותי קרקע, וקודם לדרגת סא"ל.

בחיים האזרחיים

אחרי שלוש שנים השתחרר מצה"ל ועבר לעבוד בחברת תעשיות מחצבי ישראל (כרייה בתמנע ובים המלח), ניהל את חברת מפעלי תובלה ומשם עבר למחלקה לפיתוח אתרים היסטוריים, לימים רשות הגנים הלאומיים, והיה מעורב בחפירות ארכיאולוגיות ובשחזור אתרים בכל הארץ. תפקידו האחרון היה במצדה, שם עבד במשך שמונה שנים: שתי שנות חפירה, חמש שנות שחזור והקמת הרכבל הראשון לפסגת ההר.

גם כשיצא לגמלאות המשיך לתרום בהתנדבות במרכז קליטה לעולים מברה"מ בנתניה, בשנות ה-70.

יצחק גסקו הלך לעולמו ב-4 בפברואר 1988. יהי זכרו ברוך.

רס"ן (לימים סא"ל) יצחק (צוניה) גסקו, אירוע פרידה ממפקד חיל הקשר יעקב (יאן) ינאי
(ינובסקי), נובמבר 1949